

Anti-pestbeleid: naar verbetering van professioneel handelen bij pestgedrag van kinderen in het basisonderwijs

1. Samenvatting (halve bladzijde)

a. Deze samenvatting wordt na goedkeuring van een aanvraag tevens opgenomen in de projectenbank op de website.

In dit project zal een consortium bestaande uit de Hogeschool van Amsterdam, TNO en VeiligheidNL, samen met de beroepspraktijk, kennis ontwikkelen en valoriseren waarmee professionals in het basisonderwijs zich duurzaam kunnen professionaliseren in het omgaan met pestgedrag, en waarmee zij het pestgedrag effectief kunnen terugdringen op basisscholen in Nederland. Aanleiding is de directe behoefte vanuit het onderwijsveld aan concrete handvatten om pesten te kunnen signaleren, en om op adequate wijze met pestincidenten om te gaan. Recente initiatieven vanuit de politiek en de landelijke onderwijskoepels (Plan van Aanpak Pesten, 2013) onderstrepen het belang hiervan.

Voor dit doel zal een theoretische en praktijkgerichte onderbouwing van antipestbeleid worden geboden en wordt het PRIMA antipestbeleid als basis gebruikt voor het ontwikkelen van onderdelen die theoretisch onderbouwd zijn, effectief werken en aansluiten bij de behoeften vanuit de beroepspraktijk en -opleiding. Het gaat hierbij om een online pestmeter die scholen zelfstandig kunnen gebruiken om het pesten in de school in kaart te brengen, methodieken voor docenten om pestsituaties in de klas op te lossen, zowel eenvoudige pestproblemen als intensieve incidenten, een digitale interactieve lessenserie voor leerlingen, een training voor docenten en een training voor schoolleiding (via e-learning).

Het (onderzoeks)plan omvat de volgende onderdelen: 1. Praktijkonderzoek ten behoeve van kennisontwikkeling (empirische en theoretische onderbouwing van de praktijkkennis en – behoefte); 2. Ontwikkeling van de afzonderlijke onderdelen van anti-pestbeleid in samenwerking met professionals en docenten; 3. Proefimplementatie en onderzoek van de verschillende onderdelen; 4. Implementatie op basisscholen van deelnemende schoolbesturen en de educatieve opleidingen van de Hogeschool van Amsterdam (Pabo, universitaire Pabo en de opleiding Pedagogiek), met aanbevelingen voor verdere landelijke implementatie; 5. Landelijke disseminatie van resultaten, kennis en inzichten door middel van cursusmaterialen, publicaties, sociale media, presentaties, congresdeelnames en een slotsymposium. Leerkrachten van basisscholen die vallen onder de deelnemende schoolbesturen in het consortium, participeren gedurende de projectperiode.

Het project levert theoretisch onderbouwde en op effectiviteit en proces geëvalueerde handvatten op voor onderwijsprofessionals waarmee het pestgedrag bij kinderen in het basisonderwijs middels een brede aanpak kan worden teruggedrongen.

2. Inleiding (1 bladzijde)

a. Beschrijving van de context waarbinnen sprake is van een vraag, afkomstig van professionals in een werkgebied. Deze context vormt de aanleiding van het project.

Pesten is een veelvoorkomend en actueel probleem op basisscholen. Zowel vanuit het onderwijsveld als vanuit de overheid wordt pesten benoemd en als een serieus probleem waar effectief handelen van nieuwe en zittende docenten en goede effectieve anti-pestinterventies voor nodig zijn. Vanuit de politiek worden initiatieven ontwikkeld om te zorgen dat alle scholen een (effectief) anti-pestbeleid uitvoeren (brief Staatssecretaris OCW, 27 mei 2014). Zo zijn er vanuit het ministerie OCW afspraken gemaakt met de PO- en VO-raad die uitgewerkt zijn in het Actieplan 'sociale veiligheid op school'. Voor scholen betekent dit dat zij moeten zorgen voor een sociaal veilige omgeving en pesten moeten tegengaan. Van leerkrachten vraagt dit specifieke competenties: zo moeten zij vroegtijdig pestgedrag kunnen signaleren en vervolgens adequaat kunnen ingrijpen (Actieplan sociale veiligheid op school, 2014).

Vanuit het onderwijsveld wordt aangegeven dat leerkrachten handelingsverlegen zijn ten aanzien van pestgedrag en nieuwe toegepaste kennis nodig hebben om het handelingsrepertoire rondom pesten uit te breiden en effectiever te maken. Zo wordt in het recente Plan van Aanpak tegen Pesten (Plan van Aanpak Pesten, 2013) aangegeven dat 'scholen geen goed zicht hebben op wat werkzaam is tegen pesten. Leerkrachten zijn niet altijd in staat effectief te signaleren en te handelen en ouders en leerlingen weten soms niet goed waar ze terecht kunnen met pestproblemen.'

Ook de PO- en VO-Raad geven aan dat "leraren beter moeten worden toegerust in het voorkomen, signaleren en aanpakken van pesten" (Brief PO- en VO-raad aan Tweede kamer, 15 mei 2013) en zij benadrukken het belang "dat bij pesten wordt gekozen voor een preventieve, schoolbrede en integrale aanpak en dat de effectiviteit van anti-pestprogramma's onderzocht wordt, zodat scholen niet langer geconfronteerd worden met een wildgroei aan niet werkzame anti-pestprogramma's."

Aansluitend geven de deelnemende schoolbesturen in het consortium aan dat het belangrijk is om een anti-pestbeleid te laten aansluiten bij de grote culturele en etnische diversiteit op veel scholen, met name in een grootstedelijke omgeving zoals Amsterdam, waar pesten vaker voorkomt. De diversiteit in de klas verscherpt de (pest)problematiek en deze context moet worden meegenomen in een schoolbreed antipestbeleid voor professionals in de grootstedelijke regio (Tolsma, van Deurzen, Stark, & Veenstra, 2013; Vervoort, Scholte, & Overbeek, 2010).

Vanuit de behoefte aan verdere professionalisering op het gebied van het voorkomen, signaleren en aanpakken van pesten, wordt het huidige onderzoek opgezet voor en met professionals in het onderwijs. Hierbij wordt aangesloten bij het PRIMA-programma. Dit is een breed programma om pesten structureel en integraal tegen te gaan met instrumenten op schoolniveau (algemeen pestbeleid) en modules op klasniveau (zoals de Pestmeter, die per klas het pestgedrag in kaart brengt). Het programma heeft een groot bereik. Zo zijn er inmiddels bij VeiligheidNL 150.000 leerlingenboekjes besteld, hebben 2000 scholen de pestmeter gebruikt en hebben 12.000 kinderen de Pestmeter ingevuld. PRIMA is door de door OCW ingestelde Commissie Anti-pestinterventies aanbevolen als een van de 13 interventies die scholen kunnen toepassen om pesten tegen te gaan en daarbij aangemerkt als één van de twee schoolbrede interventies die in Nederland beschikbaar zijn die specifiek gericht zijn op het tegengaan van pestgedrag. Het programma is in de databank Effectieve Jeugdinterventies van het NJI opgenomen en beoordeeld als "theoretisch goed onderbouwd". Daarnaast is PRIMA de enige specifieke anti-pestinterventie in Nederland die uit losse modules bestaat (met enkele speciale modules voor de bovenbouw), waardoor scholen alleen de onderdelen kunnen kiezen die het beste bij hun specifieke situatie en behoefte passen. Juist deze modulaire opzet sluit heel goed aan bij de behoefte van het onderwijs om anti-pestactiviteiten "op maat" op school toe te passen zodat deze goed aansluit bij de schoolsituatie. Deze onderdelen op het gebied van anti-pestbeleid

behoeven echter een grotere aansluiting bij de behoeften uit de praktijk en een betere toepasbaarheid voor professionals binnen het onderwijsveld.

3. Vraagarticulatie. Beschrijving van het proces van de vraagarticulatie; uitkomst van dit proces door de formulering van een concrete en eenduidige praktijk-vraagstelling

Vraagarticulatie heeft structureel plaatsgevonden op school- en opleidingsniveau, aangevuld met gespreksverslagen, recent onderzoek onder Amsterdamse basisscholen en landelijke onderzoeksrapporten. Bij de ontwikkeling van de Richtlijn Pesten voor de JGZ zijn verschillende focusgroepen gehouden met professionals. In deze focusgroepen werd door de meerderheid van de professionals aangegeven dat bij gesignaleerde pestproblemen scholen aangeven vaak zelf niet weten hoe ze moeten omgaan met de pestsituaties (Gespreksverslagen focusgroepen implementatie Richtlijn Pesten; Broerse et al, 2013). Ook uit de enquête van VeiligheidNL onder leerkrachten uit het basisonderwijs komt naar voren dat een groot deel (80%) van de docenten geen professionalisering op het gebied van pesten heeft gehad en geeft bijna de helft (45%) aan moeite te hebben met het achterhalen van pestincidenten. Uit het werkveld krijgen de consortiumpartners te horen dat professionals in het onderwijs dringend behoefte hebben aan concrete handvatten in het omgaan met pestsituaties, het voorkomen van pesten, het voeren van gesprekken, en het signaleren van pesten. Leerkrachten vragen: "Hoe ga je dat gesprek met ouders van een pestend kind aan?"; "Hoe moet je handelen als de ouders ontkennen dat hun kind pest?" en "Hoe kun je pestgedrag in je groep vroegtijdig signaleren?". Daarnaast wordt door schooldirecteuren aangegeven: "Wij willen graag weten wat werkt en welke onderdelen van antipestbeleid wij moeten inzetten om het pesten tegen te gaan". Vanuit het onderwijsveld bestaat er dus een grote behoefte om het handelingsrepertoire van leerkrachten te versterken en empirische kennis over de werkzaamheid van antipestactiviteiten te verkrijgen.

In twee recente gespreksrondes ('diner pensant'), georganiseerd door het kenniscentrum Onderwijs en Opvoeding van de HvA, is dit jaar met diverse sleutelfiguren uit beleid, wetenschap en praktijk benadrukt om hierbij expliciet de grootstedelijke context te betrekken. De pestproblematiek lijkt frequenter en taaier in de grootstedelijke regio. Schooldirecteuren gaven aan dat de diversiteit ('superdiversiteit') onder leerlingen kan zorgen voor extra spanningen in de klas met actief pesten en uitsluiting (bijvoorbeeld: jongeren met een islam-achtergrond en homoseksuele jongeren). Zowel stagiaires als startende docenten noemen pesten een struikelblok in hun werk en in het recent geëvalueerde Amsterdamse Meesterschap-project is onderstreept dat pesten leerkrachten voor serieuze problemen stelt (zie Gaikhorst, 2014).

TNO Child Health heeft de afgelopen 3 jaar de Richtlijn Pesten voor de Jeugdgezondheidszorg ontwikkeld. Leerkrachten geven bij TNO en VeiligheidNL aan dat er nu behoefte is aan aansluitend en modulair leermateriaal dat handvatten biedt voor leerkracht en leerlingen in de klas. Met de modulaire aanpak sluit juist PRIMA aan op de behoefte van scholen om hun autonomie te behouden in het kiezen voor (onderdelen van) interventies (brief Staatssecretaris OCW, 22 januari 2013).

In de hier voorgestelde aanvraag wordt aangesloten bij a) de behoefte aan verdere professionalisering van leerkrachten en leidinggevenden op het gebied van preventie, signalering en aanpakken van pesten; b) de behoefte aan een anti-pestbeleid dat ook inpasbaar is binnen de specifieke context van de school in een grootstedelijke omgeving; en c) de behoefte aan kennis over de effectiviteit van werkzame onderdelen van anti-pestbeleid. Door anti-pestbeleid, en de daarbij behorende onderdelen, ook een plek te geven binnen het beroepsonderwijs kunnen aankomende professionals leren te werken met 'evidence' en 'practice based' onderdelen van landelijk anti-pestbeleid.

Doelstelling van het project is om middels praktijkgericht en toegepast onderzoek nieuwe kennis op te doen om het handelingsrepertoire van professionals in het primair onderwijs rondom pesten uit te breiden, te verbeteren, en om na te gaan of de betreffende aanpak in de praktijk werkt. Het gaat hierbij om de verschillende onderdelen van anti-pestbeleid, gericht op voorkomen, signaleren en aanpakken van pesten. De centrale onderzoeksvragen van het project zijn:

1. Hoe kan het handelingsrepertoire van leerkrachten en schoolleiding worden uitgebreid en verbeterd op het gebied van voorkomen, signalering en aanpak van pesten in het basisonderwijs?

2. Wat zijn voor leerkrachten en schoolleiding de bevorderende en belemmerende factoren bij de uitvoering van de verschillende onderdelen van het anti-pestbeleid, en hoe kunnen deze onderdelen zo gebruiksvriendelijk mogelijk voor de onderwijspraktijk worden? Hoe kunnen de onderdelen zo worden aangepast dat deze ook aansluiten bij de specifieke problematiek die zich voordoet in (grootstedelijke) scholen met grote cultureel en etnische diversiteit?
3. Wat zijn de effecten van (afzonderlijke onderdelen van) het anti-pestbeleid?

4. Netwerkvorming (max. 3 bladzijden)

a. Samenstelling van het consortium en de keuze voor andere partners/deelnemers

Het consortium bestaat uit: (1) Kenniscentrum Onderwijs en Opvoeding van het gelijknamige domein van de Hogeschool van Amsterdam (penvoerder; dhr. Prof. Dr. R.J. Oostdam, hoogleraar-onderzoeksdirecteur kenniscentrum en lector Maatwerk in Leren en Instructie; dhr. Prof. Dr. R. Fukkink, lector Urban Education; mevr. Drs. M. van Verseveld, minor Diversiteit), De lectoren zijn tevens verbonden aan het Research Institute of Child Development and Education van de Universiteit van Amsterdam als hoogleraar Onderwijsprocessen (dhr. Prof. Dr. R.J. Oostdam) en als hoogleraar Kinderopvang (dhr. Prof. Dr. R. Fukkink); 2) TNO Health Child (dhr. Dr. M. Fekkes, mevr. Dr. M. Klein Velderman); 3) VeiligheidNL (mevr. Drs. Z. Bassa); 4) het schoolbestuur Openbaar Primair Onderwijs Amsterdam Zuid-Oost (mevr. M. Brouwers, voorzitter college van bestuur); 5) het schoolbestuur Openbaar Onderwijs aan de Amstel (dhr. H. de Bruijne, voorzitter college van bestuur); en 6) het schoolbestuur Openbaar Onderwijs Zaan Primair (dhr. N. Persoon, voorzitter College van Bestuur).

Binnen het kenniscentrum Onderwijs en Opvoeding van de HvA wordt in samenwerking met het Research Institute of Child Development and Education van de UvA onderzoek verricht naar gedragsproblemen in het primair en voortgezet onderwijs. Daarnaast wordt vanuit het kenniscentrum door Prof. Dr. R.J. Oostdam in samenwerking met Prof. Dr. P. van Lier van de afdeling ontwikkelingspsychologie van de Vrije Universiteit onderzoek uitgevoerd naar de effecten van het Programma Alternatieve Denkstrategieën (PAD) en het programma Taakspel. Twee programma's die door de commissie anti-pestprogramma's van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap zijn aanbevolen als specifieke interventies voor de sociaal-emotionele ontwikkeling en het stimuleren van een positief klassenklimaat.

TNO is verantwoordelijk geweest voor de ontwikkeling van de Richtlijn Pesten voor de Jeugdgezondheidszorg. Dr. M. Fekkes en Dr. M. Klein Velderman van de afdeling Child Health van TNO zijn beiden experts in het begeleiden van scholen op het gebied van anti-pestbeleid. Dr. M. Fekkes is gepromoveerd op een grootschalig onderzoek naar de effecten van anti-pestbeleid op scholen. M. Fekkes is ook onderdeel van het internationale Europese SHE-network: Schools for Health in Europe.

VeiligheidNL is voor Nederland de licentie-eigenaar van het PRIMA programma waarvan de verschillende onderdelen op dit moment voor het primair onderwijs beschikbaar zijn. Het PRIMA-programma is aangemerkt als één van de twee schoolbrede interventies voor het uitzetten van een anti-pestbeleid. VeiligheidNL zorgt er voor dat de anti-pestactiviteiten van Prima landelijk beschikbaar en toegankelijk zijn voor scholen.

De drie deelnemende schoolbesturen vertegenwoordigen tezamen ruim zestig basisscholen in de regio Amsterdam en Noord-Holland. Het implementeren van een schoolbreed anti-pestbeleid staat hoog op de kwaliteitsagenda van deze scholen en vanuit de scholen en leerkrachten wordt nadrukkelijk gevraagd om een nadere concretisering en aansluiting van de beschikbare onderdelen van het PRIMA-programma op praktijksituaties. Daarnaast is er vanuit de deelnemende scholen een grote behoefte om het handelingsrepertoire van leerkrachten te verbeteren en uit te breiden ten aanzien van het preventief en curatief omgaan met pesten op school.

b. Bijdrage aan de strategische doelstellingen van de hogeschool c.q. hogescholen (max 1 bladzijde)

Het onderhavige project past binnen de onderzoeksprogrammering van het Kenniscentrum Onderwijs en Opvoeding van de Hogeschool van Amsterdam. Vanuit dit kenniscentrum wordt veel praktijkgericht onderzoek gedaan en is een primair doel de opgedane kennis vanuit projecten direct terug te koppelen naar zowel opleidingen als de onderwijspraktijk. Het project sluit uitstekend aan op enkele reeds lopende onderzoeksprojecten naar docent-leerling interacties en samenwerking tussen ouders en school die op dit moment worden uitgevoerd en waarbij nauw wordt samengewerkt met de onderwijspraktijk en de afdeling Onderwijskunde en Pedagogiek van de Universiteit van Amsterdam.

Het project past eveneens in het beleid vanuit de gemeente Amsterdam met betrekking tot de Kwaliteitsaanpak Basisonderwijs Amsterdam (KBA) waar het kenniscentrum inhoudelijk in participeert. Doel van deze kwaliteitsaanpak is onder andere om het pest- en probleemgedrag op scholen terug te dringen. Een van de kernthema's in deze aanpak betreft het verbeteren en verhogen van het handelingsrepertoire van leerkrachten.

Het project sluit tevens aan bij het speerpuntonderzoek 'Urban Education' van het Kenniscentrum. Juist binnen een complexe omgeving als de grote stad is veelal sprake van specifieke problematiek met betrekking tot culturele diversiteit en segregatie waardoor scholen soms geconfronteerd worden met grote verschillen en spanningen tussen leerlingen. De brede culturele diversiteit draagt er bovendien toe bij dat scholen eveneens geconfronteerd worden met grote verschillen tussen ouders qua opleidingsniveau en sociaal-economische achtergrond.

Aansluitend op een dergelijke context is het van groot belang dat leerkrachten over competenties beschikken om het onderwijsleerproces te faciliteren en te ondersteunen. Bovendien vereist de grote culturele en etnische diversiteit in een grootstedelijke omgeving dat leerkrachten goed kunnen inspelen - zowel preventief als curatief - op het soms specifieke karakter van de problematiek van pestgedrag vanwege de superdiversiteit op leerlingniveau. In voorkomende gevallen brengt de grootstedelijke context een eigen (pest)problematiek met zich mee waar leerkrachten goed voor moeten zijn toegerust. In dat kader is er vanuit de deelnemende schoolbesturen veel behoefte aan nadere professionalisering van schoolleiders en leerkrachten ten aanzien van deze problematiek.

c. Ambities en doelstellingen van het consortium. Verdeling van de belangen binnen het consortium.

De ambities van het consortium zijn om door middel van het geschetste onderzoek:

- Inzichten te verkrijgen op grond van onderzoek met betrekking tot het effectief inzetten van anti-pestbeleid op de scholen van de consortiumpartners om het ontwikkelings- en leerproces van leerlingen te optimaliseren;
- Het vertalen van inzichten uit onderzoek naar praktische toepassingen voor de onderwijspraktijk op de HvA en UvA en in het verlengde daarvan de opleidingspraktijk van de PABO, Universitaire PABO (UPvA) en Pedagogiek (richting onderwijspedagogiek); landelijke voortrekkersrol in pedagogische opleidingen m.b.t. pestproblematiek
- Kennis genereren over werkbare bestanddelen ten aanzien van anti-pestbeleid;
- Het ondersteunen van schoolleiders en coördinatoren binnen de scholen van het consortium in hun rol als coach van collega's door het ontwikkelen van een anti-pestbeleid en bijbehorend handelingsrepertoire professionaliseringsprogramma dat zij binnen hun eigen school kunnen uitzetten;
- Het landelijk toegankelijk maken van ontwikkelde materialen en inzichten voor onderwijs- en opleidingspraktijk (o.a. PABO's of andere verwante opleidingen in Nederland);
- Het nationaal en internationaal publiceren van resultaten van de ontwikkeling en –evaluatie, het presenteren bij (inter)nationaal congresbezoek

Alle partners willen een verdere ontwikkeling en onderbouwing van de materialen binnen het PRIMA-programma om een bredere landelijke implementatie te bewerkstelligen. Voor een dergelijke landelijke disseminatie is een wetenschappelijke studie naar de bewezen effectiviteit van de verschillende componenten een eerste vereiste. Voor de deelnemende schoolbesturen geldt dat zij een directe kwaliteitsimpuls willen geven aan het implementeren van anti-pestbeleid op bestuurs- en schoolniveau op grond waarvan leerkrachten pestgedrag signaleren en adequaat handelen in zowel preventief als curatief opzicht. Het gaat dan in het bijzonder om de wijze waarop leerkrachten met praktische handvatten ondersteund kunnen worden in hun dagelijkse lespraktijk.

d. Per instelling een beschrijving welke expertise wordt ingebracht en waarom deze expertise van belang is voor het projectvoorstel.

Het consortium herbergt een grote mate van expertise op het gebied van onderwijsleerprocessen, omgaan met gedragsproblematiek, schoolbegeleiding en professionalisering van leerkrachten en lerarenopleiders. Veel van het onderzoek is tevens gerelateerd aan de context van de grote stad.

Vanuit het Kenniscentrum Onderwijs en Opvoeding van de Hogeschool van Amsterdam zijn de lectoraten 'Maatwerk in Leren en Instructie' en 'Urban Education' betrokken. De onderzoeksthema's van beide lectoraten sluiten direct aan op het voorliggende project (zie hiervoor). Beide hoogleraren zijn eveneens betrokken bij diverse grote effectstudies en hebben veel ervaring met kwantitatief en kwalitatief onderzoek.

Binnen TNO Child Health is veel inhoudelijke expertise aanwezig met betrekking tot het begeleiden van scholen bij het vormgeven van anti-pestbeleid en het doen van grootschalige implementatie en interventiestudies. Daarnaast is TNO betrokken in het Schools for Health in Europe network, waarmee internationale verspreiding van de resultaten en producten wordt bevorderd.

VeiligheidNL heeft grote expertise met het ontwikkelen van interventiemateriaal en het landelijk verspreiden en toegankelijk maken van interventies.

Bij opleiders en hoofddocenten van de hogeschool is concrete, op wetenschappelijk gebaseerde, kennis en ervaring aanwezig ten aanzien van het handelingsrepertoire met betrekking tot pestgedrag en het opleiden/begeleiden van leerkrachten. De deelnemende docenten en schoolleiding van scholen hebben de nodige praktijkervaring en –kennis opgedaan ten aanzien van pestgedrag van leerlingen in verschillende sociale en culturele contexten.

De begeleidingscommissie bestaat uit partners die vanuit verschillende expertisegebieden en vanuit landelijke overkoepelende organisaties deelnemen zodat een landelijke netwerkvorming en uiteindelijke implementatie via de relevante beroepsgroepen en organisaties wordt bespoedigd. De begeleidingscommissie heeft mede als taak om eigen kennis in te brengen en kritisch en zo objectief mogelijk naar de inhoudelijke activiteiten en rapportages te kijken en deze beoordelen.

e. Bijdrage aan de strategische doelstellingen van de deelnemende hogeschool/-scholen m.b.t. het desbetreffende vakgebied.

Het domein Onderwijs en Opvoeding van de Hogeschool van Amsterdam heeft als ambitie om een voor de regio maatschappelijk relevante kennisinstelling te zijn. Onderzoeks- en onderwijsprogramma's dragen bij aan maatschappelijke ontwikkelingen op onderwijskundig en pedagogisch terrein. Centrale missie van het kenniscentrum Onderwijs en Opvoeding betreft het uitvoeren van praktijkgericht en hoogwaardig onderzoek. Binnen het domein Onderwijs en Opvoeding moet het praktijkgerichte onderzoek van het kenniscentrum een bijdrage leveren aan: 1) de professionalisering van docenten/studenten, 2) de curriculumontwikkeling en verbetering van de opleidingen, en 3) de ontwikkeling en verbetering van de praktijk of het beleid van onderwijs en opvoeding. Onderzoeksthema's en vraagstellingen zijn ingebed in de opleidingen en/of het werkveld en ontwikkelde of ontsloten kennis moet bruikbaar en toepasbaar zijn in de praktijk van het werkveld en/of de eigen educatieve opleidingen.

Speerpunt binnen het onderzoeksprogramma van het Kenniscentrum betreft het onderwijzen en opvoeden in een grootstedelijke context, aangeduid met de term 'Urban Education'. Vertrekpunt bij de uitwerking van het onderzoeksprogramma 'Urban Education' is om, met erkenning van de complexiteit van opgroeien en opleiden in de grote stad, ook de kansen te benadrukken die een grootstedelijke omgeving biedt aan jongeren, hun ouders, leraren, pedagogen én onze studenten van HvA Onderwijs en Opvoeding. Juist een grootstedelijke context zoals Amsterdam kenmerkt zich door een diverse leerling- en ouderpopulatie met scherpe contrasten en daaraan gekoppelde vraagstukken rond segregatie en polarisatie. Tegelijkertijd biedt de stad als rijke en gevarieerde omgeving met diverse kennisinstellingen ook unieke mogelijkheden. De inbedding van HvA Onderwijs en Opvoeding in de Amsterdamse context vereist van de opleidingen om goed in te spelen op deze complexe, maar ook rijke en uitdagende grootstedelijke omgeving die in voorkomende situaties extra eisen stelt aan (toekomstige) leraren en pedagogen.

f. Beoogde wijze van borging van de duurzaamheid van de netwerkvorming.

Gedurende het project wordt de duurzaamheid van het netwerk bevorderd doordat alle consortiumpartners nauw betrokken worden bij alle fasen van het onderzoek. Doordat er al nauwe banden bestaan tussen de consortiumpartners is er een garantie op duurzame samenwerking, die ook is vastgelegd in convenanten tussen de Hogeschool van Amsterdam en de deelnemende schoolbesturen. In het kader van de opleidingen is er al sprake van structurele samenwerking waarbij studenten van de Hogeschool stage lopen op scholen van deelnemende besturen en vertegenwoordigers van de besturen hebben zitting in diverse adviesgroepen van de hogeschool. Daarnaast is er sprake van nauwe samenwerking tussen het Kenniscentrum Onderwijs en Opvoeding van de Hogeschool van Amsterdam en de afdeling Pedagogiek en Onderwijskunde van de Universiteit van Amsterdam. De onderzoeksdirecteur van het kenniscentrum is tevens hoogleraar Onderwijsleerprocessen bij de Universiteit van Amsterdam en werkt nauw samen met de hoogleraar Onderwijskunde aldaar op het terrein van onderzoeksprojecten, afstudeerscripties en promoties van beide kennisinstellingen.

5. Onderzoeksplan (max. 10 bladzijden)

a. een weergave van state of the art kennis, in de professionele praktijk en wetenschap, binnen en buiten Nederland;

Pesten is een veelvoorkomend en actueel probleem op scholen. Uit het Onderwijsverslag van de Inspectie van het Onderwijs komt naar voren dat 15 procent van de ondervraagde leerlingen aangeeft gedurende het schooljaar op school te zijn gepest. Het gaat daarbij om ongeveer 225.000 leerlingen in het basisonderwijs, 150.000 leerlingen in het voortgezet onderwijs en 15.000 leerlingen in het speciaal onderwijs. Dit aantal is bovendien gestegen afgelopen schooljaar, zoals landelijke inspectiegegevens laten zien (zie NJI-dossier Pesten). Ook internationaal komt naar voren dat pesten in veel landen veelvuldig voorkomt (Craig et al., 2009).

Uit onderzoek komt naar voren dat de meeste leerkrachten (80%) in het basisonderwijs geen specifieke training hebben gehad om te leren omgaan met pestincidenten of hebben deelgenomen aan andere professionaliseringstrajecten op het gebied van pesten. (VeiligheidNI, 2014). Bijna de helft (45%) van de leerkrachten geeft aan moeite te hebben met het achterhalen van pestincidenten, 40% geeft aan niet voldoende kennis te hebben over pesten en voor de meerderheid van de leerkrachten (76%) vinden geen intervisiemomenten plaats om over de aanpak van pesten te spreken. Meer dan een derde (35%) geeft aan niet goed te weten waar ouders en leerlingen naar kunnen worden doorverwezen bij ernstige pestsituaties.

Pesten is een ingrijpend probleem voor leerlingen, gerelateerd aan veel gezondheidsklachten en schoolverzuim. Leerlingen die worden gepest hebben een grotere kans om gezondheidsklachten te ontwikkelen zoals depressie, angstproblemen, en psychosomatische klachten. Pesten kan bij leerlingen ook leiden tot schoolverzuim en tot verminderde schoolprestaties (Fekkes et al., 2005; Goossens, 2012). Ook de kinderen in de klas die niet direct bij het pesten betrokken zijn, kunnen last hebben van ernstige pesterijen; ze voelen zich minder veilig en zijn bang om het volgende slachtoffer te worden (Nishina & Juvonen, 2005). Pesten heeft daarnaast ook negatieve gevolgen voor het welbevinden van leerkrachten (Espelage et al., 2013). Verder blijkt dat pesters die agressief gedrag vertonen, op latere leeftijd vaker delinquent of anti-sociaal gedrag kunnen vertonen (Dake, Price & Telljohann, 2003, als geciteerd in Baar, 2012).

Pesten is iets wat niet alleen speelt tussen de pester en het slachtoffer. De huidige wetenschappelijke inzichten laten zien dat pesten als een groepsproces kan worden gezien waarbij alle leerlingen in de klas een rol spelen bij het voortduren van het pestprobleem. Naast pesters en slachtoffers zijn er in de klas ook andere rollen zoals assistenten (meelopers), versterkers (aanmoedigers), verdedigers en buitenstaanders (Salmivalli et al. 1996; Salmivalli, 2010; Huitsing et al, 2012; Huitsing, 2014). Het is vanuit dat oogpunt belangrijk dat anti-pestinterventies voor preventie en het oplossen van pesten zich niet alleen richten op pesters en slachtoffers, maar ook ingaan op de rol van de assistenten, versterkers, verdedigers en buitenstaanders in de groep. Deze andere leerlingen kunnen in belangrijke mate bepalen welke norm er in de groep heerst ten aanzien van pesten. Meelopers en aanmoedigers kunnen ervoor zorgen dat pesters zich gesteund voelen. Terwijl het niet ingrijpen van buitenstaanders ook als een vorm van goedkeuring kan worden beschouwd. Een belangrijk onderdeel van anti-pestbeleid is daarom om leerkrachten en leerlingen overduidelijk tegen pesten te laten zijn en voor slachtoffers op te laten komen. Daardoor verminderen de opbrengsten (zoals het verkrijgen van status) voor pesters, wat hun motivatie om te pesten verkleint.

In de afgelopen jaren zijn zowel internationaal als nationaal verschillende anti-pestprogramma's ontwikkeld. waaronder het internationaal veel gebruikte programma van Olweus (Olweus, 1993) (Fekkes, 2005) wat in Nederland is vertaald naar het PRIMA programma. In dit programma wordt ook ingegaan op de verschillende rollen die kinderen kunnen hebben bij pestgedrag.

PRIMA is een schoolbreed anti-pestprogramma dat vijf verschillende modules omvat die ook los door scholen kunnen worden ingezet. Dit geeft scholen de kans om met maatwerk aan de slag te

gaan rond anti-pestactiviteiten. De vijf onderdelen grijpen elk in op een onderdeel van het antipestbeleid op school. Scholen en leerkrachten hebben aangegeven dat er behoefte is aan een verdere ontwikkeling van deze modules en aan een verdere uitbreiding van de anti-pestactiviteiten waar deze modules op ingaan (zie ook paragraaf 3. Vraagarticulatie). Vanuit eerder (praktijk)onderzoek komt het belang van deze vijf onderdelen naar voren. Het gaat hierbij om:

- 1) Screenen van pestproblemen op school. Uit zowel Nederlands en buitenlands onderzoek komt naar voren dat veel docenten geen zicht hebben op de pestincidenten die bij hun op school plaatsvinden (Sainio, 2011; Fekkes, 2004). Dit benadrukt het belang van een goede screening van de peestsituatie op school. In een meta-analyse van Farrington & Ttofi (2010) naar anti-pestinterventies is onderzocht welke programmacomponenten samenhangen met een afname van pesten. Daaruit kwam naar voren dat onder andere technieken voor docenten om pesten te ontdekken (screening) een bijdrage leveren aan het verminderen van pestgedrag. Een goede (online) screeningsmethode die scholen geheel zelfstandig kunnen uitvoeren kan een enorme bijdrage geven aan de behoefte van scholen om het pesten op hun school in kaart te brengen.
- 2) Handelingsprotocollen voor peestsituaties. Onderzoek naar pesten in Nederland laat verder zien dat veel kinderen hun leerkracht niet durven te vertellen dat zij gepest worden en dat wanneer leerkrachten hier wel vanaf weten en dit proberen te stoppen, het pestprobleem hetzelfde blijft of zelf verergert (Fekkes, Pijpers & Verloove-Vanhorick, 2005). Niet alle leerkrachten beschikken over effectieve strategieën om het pesten te stoppen. Ook grijpen leerkrachten niet altijd in als ze het pesten wel opmerken (Atlas & Pepler, 1998). Uit Nederlands onderzoek (Van Hattum, 1997) kwam naar voren dat leerkrachten alleen wanneer ze zelf inschatten dat ze daadwerkelijk invloed konden uitoefenen op een peestsituatie, ingrijpen om iets aan de situatie te doen.
- 3) E-learning training leerkrachten. Het is van groot belang om docenten te leren alert te zijn op pesten en hoe ze pesten kunnen signaleren. Veel docenten merken veel pestgevallen niet op. Daarnaast dienen docenten getraind te worden hoe om te gaan met peestsituaties. Docenten die geleerd hebben hoe ze moeten ingrijpen bij pesten zullen eerder proberen om een peestsituatie te stoppen (Van Hattum, 1997). Veel docenten geven aan niet getraind te zijn in het omgaan met pesten (VeiligheidNL, 2014).
- 4) E-learning schoolleiding. Verschillende onderdelen van anti-pestbeleid die effectief zijn (Farrington & Ttofi, 2010) zoals bijvoorbeeld het trainen van de docenten en een goed surveillanceplan voor het schoolplein dienen op schoolniveau te worden aangestuurd. Onderzoek laat zien dat in de praktijk scholen hun anti-pestactiviteiten niet jaarlijks blijven uitvoeren als deze niet goed zijn ingebed in het schoolbeleid (Fekkes, 2006). Anti-pestactiviteiten vragen daarom om een goede regie en inbedding in het schoolbeleid. Daarnaast geeft meta-onderzoek aan dat juist anti-pestbeleid waarbij meerdere onderdelen worden ingezet, zowel op individueel-, groeps- als schoolniveau, zorgt voor grotere effecten (Farrington & Ttofi, 2010) (Rooijen-Mutsaers & Udo, 2013).
- 5) Lessenserie groep 5 t/m 8. De groepsvorming die zo'n grote rol speelt bij pestconflicten (Huijtsing et al., 2012) begint meestal in groep 5. Het is daarom van belang om juist op deze leeftijd al te beginnen met een lessenserie over pesten zodat de leerlingen zich bewust worden van de rollen die in het pestproces door kinderen kunnen worden aangenomen.

Voor zowel het signaleren van pesten als voor het omgaan met pesten kunnen leerkrachten ondersteuning gebruiken bij hun professioneel handelen. Al deze onderzoeken geven aan dat een goede wijze van signalering van pestgedrag binnen de klas en school, en een toepasbare wijze voor docenten om om te gaan met de gesignaleerde pestproblemen van groot belang zijn voor het onderwijsveld om te komen tot een adequate professionele aanpak van pestproblematiek op school.

b. een onderzoeksvraag;

De vragen uit de beroepspraktijk (paragraaf 3) zijn vertaald naar een centrale doelstelling en een drietal onderzoeksvragen. Centrale doelstelling van het project is om middels praktijkgericht onderzoek nieuwe kennis op te doen om het handelingsrepertoire van professionals in het onderwijs rondom pesten uit te breiden, te verbeteren, en om na te gaan of de betreffenden aanpak in de praktijk werkt. De onderzoeksvragen van het project zijn:

Kennis- en doorontwikkeling

1. Hoe kan het handelingsrepertoire van leerkrachten en schoolleiding worden uitgebreid en verbeterd op het gebied van voorkomen, signalering en aanpak van pesten in het basisonderwijs, en hoe kunnen deze onderdelen zo gebruiksvriendelijk mogelijk voor de onderwijspraktijk worden? Op welke wijze kunnen de verschillende onderdelen van het anti-pestbeleid zo worden aangepast dat deze ook aansluiten bij de specifieke problematiek die zich voordoet in (grootstedelijke) scholen met grote cultureel en etnische diversiteit?

Evaluatie

2. Wat zijn de effecten van het anti-pest curriculum en wat zijn de effecten van het gehele anti-pestbeleid in vergelijking met een controlegroep?

Implementatie

3. Wat zijn voor leerkrachten en schoolleiding de bevorderende en belemmerende factoren bij de uitvoer van de verschillende onderdelen van het anti-pestbeleid?

Voor het uitbreiden, verbeteren, en effectiever maken van het handelingsrepertoire van leerkrachten en schoolleiding op het gebied van pesten, zal worden aangesloten bij het PRIMA-programma. Hierbij zullen de vijf bovengenoemde modules worden aangepast door verdere ontwikkeling in samenwerking met praktijkprofessionals en met de laatste wetenschappelijke inzichten zodat deze modules goed toepasbaar en bruikbaar voor de onderwijspraktijk worden gemaakt met praktische handvatten voor onderwijsprofessionals. Hierbij zullen de onderdelen online beschikbaar komen zodat zij makkelijk toegankelijk voor professionals in het onderwijs zijn. Het betreft de volgende vijf onderdelen (zie ook 5a hiervoor):

1. digitale pestmeter (voor leerlingen en docenten) om het pesten in de klas in kaart te brengen;
2. handelingsprotocol met methoden om pestsituaties in de klas op te lossen (het betreft hier zowel handvatten voor relatief kleine pestproblemen in de klas, tot handvatten voor intensieve incidenten);
3. docententraining (e-learning module, waarin o.a. het omgaan met pestincidenten is opgenomen). De insteek van de docententraining van het PRIMA-pakket is op dit moment preventief en net als het handelingsprotocol schoolbreed. Doorontwikkeling zou zich richten op het uitbreiden van de modules aan de hand van praktijkvragen, bijvoorbeeld communicatie met ouders, en op het omgaan met zwaardere pestproblemen en pestproblemen die specifiek zijn voor de grootstedelijke omgeving;
4. schoolleiding training (e-learning module over verankering van het schoolbrede beleid ten aanzien van pesten, o.a. surveillancplan, training van het docententeam, gebruik van de pestmeter);
5. curriculum voor leerlingen in de bovenbouw, groep 5 tot en met 8 (digitale, interactieve lessenserie maken). Het uitwerken van het curriculum voor de leerlingen is in deze aanvraag gericht op de groepen 5 tot en met 8 (bij gebleken effectiviteit kan deze ook voor de onderbouw lesmateriaal worden doorontwikkeld).

c. een beschrijving en onderbouwing van de voorgestelde methoden en analysetechnieken waarmee de onderzoeksvraag beantwoord zal worden

Fase 1.A: Praktijkonderzoek ten behoeve van kennisontwikkeling (Maand 1-9)

Deelvraag 1: Hoe kan het handelingsrepertoire van leerkrachten en schoolleiding worden uitgebreid en verbeterd op het gebied van voorkomen, signalering en aanpak van pesten in het basisonderwijs? Op welke wijze kunnen de verschillende onderdelen van het anti-pestbeleid zo worden aangepast dat deze ook aansluiten bij de specifieke problematiek die zich voordoet in (grootstedelijke) scholen met grote cultureel en etnische diversiteit?

Nadere inbedding in de praktijk: In deze fase zal voor elk van de vijf bovengenoemde onderdelen in de praktijk worden nagegaan wat de huidige ervaringen zijn en welke aanvullingen en behoeften tot aanpassing nodig zijn. Er zullen gesprekken en focusgroepen worden georganiseerd met gebruikers van de vijf afzonderlijke onderdelen (zie 5b). Hierbij zal ook specifiek gekeken worden naar de context van de school en op welke manier de praktijkervaringen en –behoeften daarmee samenhangen.

Voor de werving van de focusgroepen zullen eerst de scholen in kaart worden gebracht die (onderdelen van) het PRIMA-anti-pestbeleid gebruiken. Hierbij zal met name gebruik worden gemaakt van de scholen van de schoolbesturen in het consortium. Vervolgens worden de scholen gecategoriseerd op onderdeel en benaderd om deel te nemen aan een focusgesprek. Er zullen meerdere focusgroepgesprekken plaatsvinden waarbij er bij de toewijzing van focusgroepen rekening zal worden gehouden met de verschillende soorten gebruikers (gebruik van verschillende onderdelen) en verschillende schoolcontexten (grootstedelijk en kleinstedelijk of plattelands).

Pestmeter: Er zullen 10 docenten worden geselecteerd die ervaring op hun school hebben met het gebruik van de huidige eenvoudige pestmeter. Met elk van deze docenten zal een diepte-interview worden gehouden. Hierbij zal worden ingegaan op o.a. ervaringen bij het invullen van de pestmeter, de gewenste rapportage die men graag via de pestmeter wil krijgen, behoefte aan specifieke informatie die in de vragen dient te worden opgenomen, format van de rapportage in het docententeam kan worden besproken, behoefte aan advies en interpretatie van de resultaten, mogelijke vergelijking met normgegevens, behoefte aan informatie op klasse- en school niveau. Daarnaast zullen diepte-interviews worden gehouden met 10 schooldirecteuren. In deze interviews zal eveneens worden ingegaan op de ervaringen met de pestmeter, en de behoeftes aan wijzigingen en aanvullingen en verbeteringen. De selectie van de 10 docenten en de 10 schooldirecteuren zal vanuit de focusgroepen gedaan worden.

Handelingsprotocollen pestsituaties: Voor de ontwikkeling van de handelingsprotocollen zullen eveneens diepte-interviews worden gehouden met 10 docenten die gebruik maken of kennis hebben genomen van de bestaande PRIMA-tips en formats voor het omgaan met pestincidenten. In deze interviews zal worden ingegaan op o.a. welke pestsituaties maken docenten mee, welke problemen ervaren zij daarbij, hoe is dit op te lossen, welke behoeftes hebben zij aan stappenplannen, in welke mate gedetailleerd, voor welke situaties, et cetera. Hierbij zullen specifiek ook scholen met grote etnische en culturele diversiteit worden betrokken om bij de doorontwikkeling van de materialen aan te sluiten bij de specifieke (pest)problematiek van deze scholen. Daarnaast zal aan tien docenten worden gevraagd om gedurende drie maanden in een logboek bij te houden welke grote en kleine pestsituaties zich voordoen en welke oplossingen daarbij worden gekozen. Met deze tien docenten zullen na deze periode van drie maanden individuele gesprekken worden gehouden om te bespreken welke (onderdelen) van oplossingen wel en niet effectief lijken te zijn.

E-learning docenten: Er zullen gesprekken worden gehouden met tien docenten die de online Prima-docententraining hebben gevolgd. In deze gesprekken wordt onder andere ingegaan op de ervaringen van docenten met de verschillende leeronderdelen, waar docenten nog behoefte aan hebben en welke onderdelen zij missen. Ook hierbij zullen specifiek scholen met grote etnische en culturele diversiteit worden betrokken om bij de doorontwikkeling aan te sluiten bij de specifieke (pest)problematiek van deze scholen.

E-learning schoolleiding: Met schoolleiders die de e-learning hebben gevolgd zullen gesprekken worden gehouden over hun welke aanvullingen en behoeften tot aanpassing nodig zijn.

Curriculum leerlingen: Er zullen tien klassen worden geselecteerd waar de PRIMA-lessenserie Spijt is gegeven. Met de docenten zullen gesprekken worden gehouden over de lessenserie. Hierin zal o.a. worden ingegaan op welke lessen meer en minder bruikbaar zijn, welke aspecten de docenten missen, en op welke wijze de lessenserie kan worden uitgebreid van een 7-lessen serie voor 1 jaar naar een 4x7 lessenserie voor de groepen 5-8.

Nadere inbedding in wetenschappelijke literatuur: Naast het hierboven beschreven behoefte onderzoek onder docenten en scholen zal aanvullend ook worden onderzocht of er uit andere (internationale) onderzoeken nog kennis is die aansluit en kan bijdragen aan de doorontwikkeling van de verschillende onderdelen. Een systematische search wordt uitgevoerd in onder andere de volgende databases: Psychinfo, Pubmed, Cochrane, Eric, Scopus en Web of Science. Titels, abstracts en artikelen zullen beoordeeld worden op basis van criteria die aansluiten op de doelstellingen van ons project (zie 5b, Fase 1), door telkens twee onderzoekers, resulterend in zowel een systematische review als een zelfstandige publicatie. Gezocht wordt naar aanvullende actuele kennis over de vijf hierboven genoemde onderdelen van anti-pestbeleid. Hierbij zal specifiek worden gezocht naar nieuwe kennis op deze terreinen met betrekking tot culturele en etnische diversiteit. De wetenschappelijke inzichten zullen worden gesynthetiseerd met de praktijkkennis die is verworven tijdens de interviews. Met deze kennis kunnen de verschillende onderdelen beter aansluiten bij de meest recente wetenschappelijke inzichten.

Fase 1.B: Doorontwikkeling van de afzonderlijke onderdelen (maand 10-21)

Op basis van de wetenschappelijke bevindingen en de bevindingen uit de praktijk in Fase 1.A worden de bestaande onderdelen van het PRIMA anti-pestbeleid aangepast waarbij de nadruk ligt op de wetenschappelijke onderbouwing en de gebruiksvriendelijkheid en toepasbaarheid in de onderwijspraktijk. Hierbij zullen de verschillende onderdelen van het anti-pestbeleid zo worden aangepast of verbeterd dat deze ook aansluiten bij de specifieke problematiek die zich voordoet in (grootstedelijke) scholen met grote cultureel en etnische diversiteit. Doel is om te komen tot losse onderdelen van een anti-pest beleid die aantrekkelijk zijn voor docenten en scholen om te gebruiken, en die door hun online beschikbaarheid makkelijk toegankelijk zijn.

Pestmeter: Doel is om te komen tot een betrouwbare en valide online monitor die scholen zelfstandig kunnen gebruiken om het pesten in de klas en op school in kaart te brengen. Leerlingen van de bovenbouw vullen de online vragen zelf in, en voor de jongere groepen doet de docent dit. De resultaten worden vervolgens in een handzame rapportage gepresenteerd, desgewenst uitgesplitst naar klas en de gehele school, en afgezet tegen normgegevens. Naast leerlingen vullen ook de docenten de Pestmeter in over de anti-pestactiviteiten in de klas en op school. De resultaten geven inzicht en advies over welke anti-pestactiviteiten de docenten en school nu uitvoeren en welke zij nog kunnen in voeren om het anti-pestbeleid van de school te versterken.

Handelingsprotocollen: Op basis van de gegevens uit fase 1.A zullen handelingsprotocollen voor het omgaan met verschillende soorten pestincidenten worden doorontwikkeld en uitgewerkt tot makkelijk te gebruiken stappenplannen. Deze zullen worden vormgegeven in een boekje dat ook online beschikbaar is voor docenten en schoolleiders.

E-learning docenten: Met de gegevens uit fase 1.A zal een zo compleet mogelijke e-learning voor docenten worden vormgegeven die voldoet aan de wensen en behoeften vanuit het onderwijsveld.

E-learning schoolleiding: Voor de schoolleiding zal een e-learning worden ontwikkeld die schoolleiders ondersteunt bij het ontwikkelen en aanpassen van anti-pestbeleid voor de school. De verschillende aspecten zullen hierbij aan bod komen, van surveillance op het schoolplein tot includeren van de e-learning voor docenten en de lessenserie.

Curriculum leerlingen: Op basis van de gegevens uit fase 1.A zullen opeenvolgende lessenseries worden ontwikkeld voor de bovenbouw (groepen 5 t/m 8).

Fase 2: Effectmeting en procesevaluatie (effectonderzoek, analyse en rapportage maand 22-48)

In deze fase wordt een effectevaluatie gedaan op leerling-, docent- en klasniveau van de pestmeter op leerling- en docentniveau en op de gehele implementatie van het anti-pestbeleid. Daarnaast wordt een procesevaluatie gedaan naar de bevorderende en belemmerende factoren die docenten ervaren bij de uitvoer van de verschillende modules van het anti-pestbeleid. Deze factoren worden meegenomen in de disseminatie en valorisatie van de resultaten.

Effectmeting, deelvraag 3: Wat zijn de effecten van de pestmeter en wat zijn de effecten van het gehele anti-pestbeleid in vergelijking met een controlegroep?

Voor de effectmeting van de anti-pestactiviteiten op docent- en klasniveau wordt in de groepen 5, 6 en 7 een cluster randomized controlled trial (RCT) uitgevoerd met voor-, en nametingen onder onderwijsprofessionals (coördinatoren, leerkrachten en schoolleiding) en basisschoolleerlingen. In verband met de activiteiten in groep 8 (doorverwijzing naar het vervolgonderwijs, afname cito-toetsen, afrondende activiteiten rond het schoolverlaten) blijven leerlingen in deze groep om praktische redenen buiten beschouwing bij de effectstudie.

Na stratificatie van klassen op onder meer grootte klas, etniciteit leerling populatie en locatie van de school, vindt er een randomisatie binnen elk stratum plaats. Hierbij zullen twee experimentele condities en een controle conditie worden gecreëerd. In de eerste experimentele conditie A wordt de pestmeter op school afgenomen onder leerlingen en docenten en worden de resultaten daarvan beschikbaar gesteld. In de tweede experimentele conditie B worden alle modules op klasseniveau uitgevoerd: de lessenserie wordt aan de leerlingen aangeboden, de docent volgt de e-learning, wordt de pestmeter afgenomen onder leerlingen en docenten en de resultaten daarvan worden aan de docent en school beschikbaar gesteld en ook de handelingsprotocollen worden aan de docent beschikbaar gesteld. Dit design maakt het mogelijk de effecten van de pestmeter vast te stellen (A - controle), de effecten van een brede aanpak (B - controle) vast te stellen en deze onderling te vergelijken (A-B). De onderzoeksopzet sluit zo aan op het gebruik van 'losse' pestmodules in de huidige praktijk enerzijds en de wens om een schoolbrede aanpak te implementeren anderzijds.

In de controlegroep worden geen specifieke anti-pestonderdelen geïmplementeerd in de klas en is de 'care as usual'. Aan alle controleklassen worden na afloop van de inclusieperiode en het implementatietraject alsnog kosteloos de anti-pestonderdelen aangeboden (zogenaamde wachtlijd-controlegroep).

Er is gekozen voor een RCT-onderzoeksdesign om een effectmeting te kunnen doen op het anti-pestbeleid. Het onderzoeken van het effect van elk onderdeel is praktisch onhaalbaar

door tijdgebrek en de hoge kosten die dit met zich mee brengt. Er is daarom gekozen om alleen de Pestmeter apart te onderzoeken op effect, omdat deze nieuw zal zijn, er een grote vraag naar is vanuit de praktijk, als werkzaam element naar voren komt in meta-analytisch onderzoek en omdat juist dit onderdeel mogelijk een grote aansporing kan zijn voor scholen om anti-pestactiviteiten zelf te gaan uitvoeren omdat er zowel door de pestmeter inzicht wordt gegeven in de peestsituatie onder de leerlingen als inzicht en advies omtrent welke anti-pestactiviteiten de docenten en school nu uitvoeren en welke zij nog kunnen in voeren om het anti-pestbeleid van de school te versterken.

Dataverzameling en uitkomstmaten

Dataverzameling vindt plaats via online vragenlijstonderzoek met items gericht op pestgedrag, pestrollen in de klas, attitude ten aanzien van pesten, groepssfeer, etc. Leerlingen uit de groepen 5, 6 en 7 zullen via de computer een online vragenlijst invullen. Bij docenten zullen items zich richten op handelingsverlegenheid, ingrijpen bij pestgedrag, effectiviteit van eigen handelen, etc.

Er zullen drie metingen plaatsvinden gedurende één schooljaar. Een voormeting (T0) aan het begin van het schooljaar, een eerste nameting (T1) in het midden van het schooljaar na invoering van de verschillende anti-pestactiviteiten, en een tweede nameting (T2) aan het einde van het schooljaar voor de zomervakantie. In de voormeting (T0) worden relevante achtergrondvariabelen meegenomen, waaronder leeftijd, sekse, etniciteit.

Er is gekozen voor een online vragenlijstonderzoek, omdat deze methode een groot bereik aankan en scholen flexibel kunnen omgaan met het moment waarop de vragenlijst wordt ingevuld. Daarnaast is deze methode kostenbesparend en levert dit minder handeling op bij het verwerken van de data. De gebruikte uitkomstmaten zijn gekozen op basis van recente wetenschappelijke kennis met betrekking tot pestgedrag en het handelingsrepertoire van kinderen en docenten (o.a.: Roede & Felix, 2014; Fekkes et al., 2005).

Voor het in kaart brengen van pestgedrag zal gebruik worden gemaakt van Nederlandse versie van de Olweus Bullying Questionnaire (Olweus, 2010) en de Nederlandse Pestrollenvragenlijst (Goossens et al, 2006). De volgende uitkomstmaten zullen op basis daarvan worden opgenomen in de vragenlijst:

Leerling vragenlijst:

- Pesten en gepest worden (algemeen pestgedrag en de frequentie).
- Specifieke vormen van pestgedrag (o.a. roddelen, uitsluiten, uitschelden, schoppen, slaan, etc.)
- Normen en attitude t.a.v. pestgedrag
- Pestrollen van de leerlingen (waarbij leerlingen in de klas o.a. aangeven wie er pest en gepest wordt)

Daarnaast zullen de volgende secundaire uitkomstmaten worden opgenomen

- Schoolbeleving (Schoolbelevingsvragenlijst,)
- Depressieve klachten (Korte Depressie vragenlijst voor Kinderen, KDVK, Kroesbergen 1996).

Docenten vragenlijst:

Verder zullen op dezelfde meetmomenten als bij de leerlingen ook bij de docenten vragenlijsten worden afgenomen. Deze vragenlijsten voor docenten meten o.a. houding t.a.v. pesten, wijze van ingrijpen bij peestsituaties, en de handelingsverlegenheid ten aanzien van pesten, en de activiteiten die op het gebied van pesten zijn uitgevoerd.

Vragenlijst schoolleiding en onderwijs coördinatoren

Bij de voor en nameting zal een vragenlijst worden afgenomen bij de schoolleiding en onderwijs coördinatoren. Hierin wordt onder andere ingegaan op het anti-pestbeleid van de school en de mate waarin verschillende activiteiten op dat gebied worden gestimuleerd en uitgevoerd.

Populatie en steekproefgrootte

De poweranalyse wordt gebaseerd op 'gepest worden' als uitkomstmaat. De prevalentie van gepeste kinderen in groep 5, 6 en 7 is 25%. Om een verschil (daling) van pestslachtoffers van 30% aan te kunnen tonen (van 25% naar 17,5%) tussen de twee experimentele en de controlegroep zijn er minimaal 33 klassen per conditie nodig met minimaal 25 leerlingen per klas. (uitgaande van een respons van 80%; $\alpha = .05$, power = 80%, ICC = .032, tweezijdig toetsen). Bij deze steekproefgrootte is voor de continue maten (zoals attitude ten aanzien van pesten, of een samengestelde maat van pestgedrag) zelfs al een klein effect (Cohen's $d = .02$) aantoonbaar.

Analyse

Multilevel regressie-analyses worden uitgevoerd om de verschillen over de tijd tussen de experimentele en controlegroepen te toetsen. Er wordt getoetst wat het effect is van de experimentele condities (Pestmeter afzonderlijk, en van het gehele anti-pestbeleid) in vergelijking met de controlegroep. De pestvariabelen die gemeten zijn in de voormeting zullen worden meegenomen in de analyses zodat een verschillscore over de tijd kan worden geanalyseerd. Indien er verschillen tussen de condities zijn op achtergrondvariabelen in de voormeting dan zullen deze variabelen ook als covariaat worden meegenomen zodat hiervoor kan worden gecorrigeerd in de analyses.

Daarnaast voeren we een mixed methods-analyse uit op de groeicurves voor de drie metingen om na te gaan of de aan pesten gerelateerde maten (stabiel zijn of dynamisch en te onderzoeken of individuele variatie samenhangt met kenmerken van de leerlingen en/of de directe klasse-omgeving (bijv.: sekse; dader, slachtoffer of 'bystander'; algemene mate van pesten in de klas; pestbeleid in specifieke klas).

Procesevaluatie, deelvraag 4: Wat zijn voor leerkrachten en schoolleiding de bevorderende en belemmerende factoren bij de uitvoer van de verschillende onderdelen van het anti-pestbeleid?

Gekoppeld aan de effectevaluatie zal ook een procesevaluatie plaatsvinden. Hierbij worden de bevorderende en belemmerende factoren bij de uitvoer van de verschillende onderdelen onderzocht en zal worden ingegaan op de handelingsverlegenheid van de leerkrachten. Hierbij wordt aangesloten bij het innovatiemodel van Fleuren et al. (2004). Het doel van de procesevaluatie is het in kaart brengen van het proces van uitvoering. Met behulp van vragenlijsten bij docenten en schoolleiding, observaties, en interviews wordt onderzocht of de verschillende anti-pest modules worden uitgevoerd zoals bedoeld.

Voor de pestmeter, *e-learning* module en het curriculum zullen vragenlijsten worden afgenomen en voor het handelingsrepertoire van docenten zal geobserveerd eventueel door middel van cameragebruik of door middel van de aanwezigheid van een onderzoeker. Door middel van een diepte-interview met de docenten en schoolleiding wordt onderzocht welke belemmerende dan wel bevorderende factoren er aanwezig zijn bij de uitvoering en implementatie. Ook wordt onderzocht of de modules door docenten, schoolleiding en leerlingen worden gewaardeerd en waar nog verbeterpunten mogelijk zijn. Het product van de procesevaluatie is een beschrijving van het gebruik, en waardering en aanknopingspunten voor verbetering van het programma.

d. een activiteitenplan.

Onderstaand overzicht geeft weer welke activiteiten over welke tijdsspanne gepland zijn en wie er verantwoordelijk is voor de uitvoering hiervan.

Fase	Duur	Periode	Verantwoordelijk consortiumpartner
Fase 1.A			
<i>Praktijkonderzoek t.b.v. kennisontwikkeling</i>	<i>9 maanden</i>	<i>sep '15 – mei '16</i>	
• Opstart project en organisatie focusgroepen en diepte-interviews	2 maanden	sep – nov '15	HvA, TNO, VeiligheidNL, Schoolbesturen
• Ontwikkeling interviewtopics en logboekjes	1 maand	sep – okt '15	HvA, TNO, VeiligheidNL
• Afname en verwerking interviews	3 maanden	dec '15 – feb '16	HvA, TNO, scholen
• Literatuurreview en synthese	1 maand	mrt '16	HvA, TNO
• Analyse en rapportage interviews	2 maanden	apr – mei '16	HvA, TNO
Fase 1.B			
<i>Doorontwikkeling modules</i>	<i>15 maanden</i>	<i>juni '16 – aug '17</i>	
• Doorontwikkeling van de pestmeter	2 maanden	juni – juli '16	HvA, TNO, VeiligheidNL, schoolbesturen
• Ontwikkeling van het handelingsprotocol van docenten	5 maanden	aug – dec '16	HvA, TNO, VeiligheidNL, schoolbesturen
• Ontwikkeling van e-learning modules voor docenten	10 maanden	nov '16 – aug '17	HvA, TNO, VeiligheidNL, schoolbesturen
• Ontwikkeling van e-learning modules voor schoolleiding	10 maanden	nov '16 – aug '17	HvA, TNO, VeiligheidNL, schoolbesturen
• Ontwikkeling curriculum leerlingen	10 maanden	nov '16 – aug '17	HvA, TNO, VeiligheidNL, schoolbesturen
• Voorbereiding RCT	2 maanden	juli – aug '17	HvA, TNO
Fase 2			
<i>Implementatie en proces- en effectevaluatie</i>	<i>24 maanden</i>	<i>sep '17 – aug '19</i>	

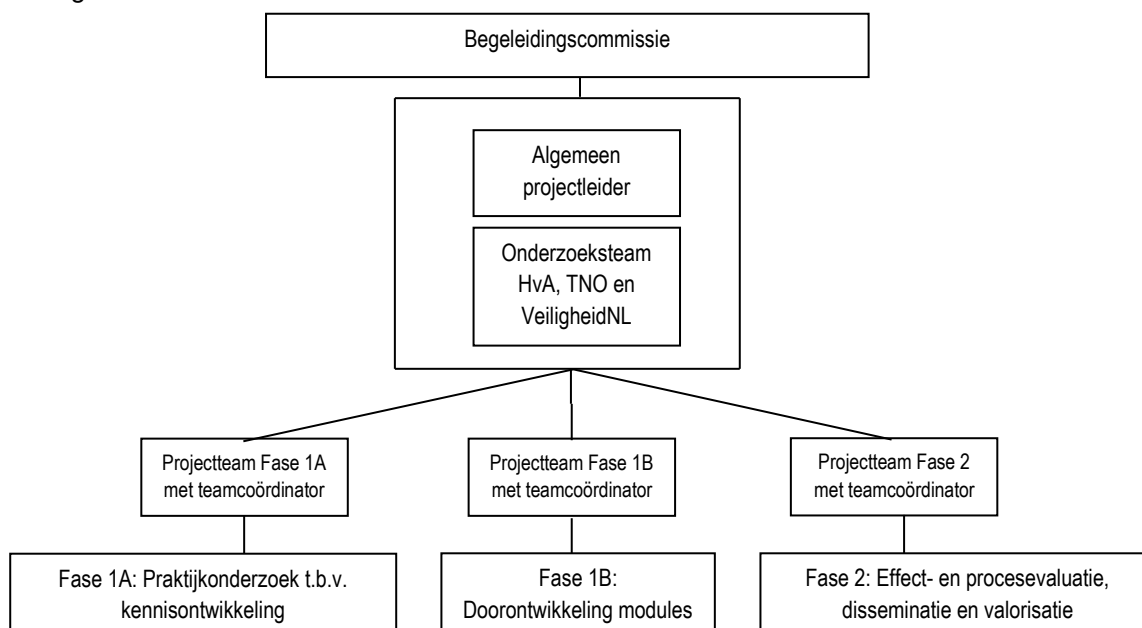
• Voormeting geselecteerde scholen RCT	2 maanden	sep - okt '17	HvA, TNO
• Verwerking data nulmeting	2 maanden	nov – dec '17	HvA, TNO
• Implementatie interventie	3 maanden	nov '17 – jan '18	HvA, TNO, scholen
• Observatie handelingsrepertoire docenten voor procesevaluatie	3 maanden	nov '17 – jan '18	HvA, TNO, scholen
• Afnemen vragenlijsten docenten voor procesevaluatie	2 maanden	feb - mrt '18	HvA, TNO, scholen
• Afnemen interviews docenten voor procesevaluatie	2 maanden	feb – mrt '18	HvA, TNO, scholen
• Verwerking data observaties, vragenlijsten en interviews	4 maanden	jan –apr '18	HvA, TNO
• 1 ^e nameting geselecteerde scholen RCT	3 maanden	apr - juni '18	HvA, TNO, scholen
• Verwerking data 1 ^e nameting	3 maanden	juli – sep '18	HvA, TNO
• 2 ^e Nameting geselecteerde scholen RCT	2 maanden	sep – okt '18	HvA, TNO, scholen
• Verwerking data 2 ^e nameting	3 maanden	okt – dec '18	HvA, TNO
• Data-analyse en rapportage effect- en procesevaluatie	6 maanden	jan – jun '19	HvA, TNO, scholen
• Disseminatie: partners, scholen, opleiding en werkveld	2 maand	juli – aug '19	HvA, TNO, Veiligheid.NL
• Valorisatie: vertaling naar praktijk en beroepsopleiding	2 maand	juli – aug '19	HvA, TNO, schoolbesturen

---

6. Projectorganisatie en management (max. 2 bladzijde)

a. Professioneel projectmanagement (projectstructuur, projectplanning, projectadministratie).

Het project wordt uitgevoerd en gecoördineerd vanuit het kenniscentrum Onderwijs en Opvoeding van de Hogeschool van Amsterdam in samenwerking met TNO, VeiligheidNL en drie schoolbesturen (Sirius, Zaan Primair, Onderwijs aan de Amstel). Binnen het kenniscentrum is het project gerelateerd aan de lectoraten 'Maatwerk in leren en instructie' en 'Urban Education' (tevens speerpuntprogramma). Beide lectoren zijn eveneens verbonden aan het Research Institute of Child Development van de Universiteit van Amsterdam. De Hogeschool van Amsterdam (i.c. het Kenniscentrum Onderwijs en Opvoeding) is penvoerder en de hoogleraar-onderzoeksdirecteur van het kenniscentrum (tevens lector Maatwerk in leren en instructie) is de algemeen projectleider. Daarnaast wordt er een begeleidingscommissie ingesteld met vertegenwoordigers van de verschillende consortiumpartners waaronder de voorzitters van de colleges van de schoolbesturen en verschillende (koepels van landelijke) praktijkorganisaties. Het secretariaat van het kenniscentrum zal de projectadministratie verzorgen onder supervisie van de manager van het kenniscentrum.

De algemeen projectleider vormt tezamen met Prof. dr. R. Fukkink en Dr. M. Fekkes de dagelijkse projectleiding en verzorgt de gehele supervisie van het project. De dagelijkse projectleiding stuurt de teamcoördinatoren direct aan welke leiding geven aan de deelprojectteams. Voor elk onderdeel (1A, 1B, en 2) binnen het onderzoek wordt een werkgroep gecreëerd van professionals, onderzoekers, studenten en docenten. De begeleidingscommissie zal 6 maal (of vaker indien gewenst) bijeenkomen gedurende het project.

b. Inzicht in de beoogde project bemensing ten aanzien van vakkennis en werkervaring.

De bemensing van het project borgt vakkennis met betrekking tot het specifieke pestthema (Fekkes) en de verbinding met zowel pedagogiek (Fukkink, Klein Velderman) als onderwijskunde (Oostdam). De vier senior-onderzoekers zijn alle gepromoveerd, twee van hen zijn hoogleraar. Oostdam is lid van de onderwijskundige onderzoeksschool ICO, Fukkink is lid en voorzitter van de landelijke onderzoeksschool ISED voor pedagogiek, en beiden hebben ervaring met de begeleiding van succesvol afgeronde promotietrajecten. De pedagogische expertise en de ondersteuning door VeiligheidNL waarborgt dat effectief leermateriaal kan worden opgeleverd dat aansluit op wetenschappelijke kennis en de uitgangspunten van PRIMA. Tevens zorgt dit voor een goede borging van de continue beschikbaarheid van het materiaal in de toekomst. De

betrokken schoolbesturen hebben concrete ervaringen in recente projecten waarbij werd samengewerkt met HvA en aangesloten onderzoekspartners.

c. Relatie tussen projectvoorstel en bestaande structuren/organisaties.

Specifiek de relatie tussen projectvoorstel en het onderwijs.

Het projectvoorstel sluit aan op het primair onderwijs en op het (beroeps)onderwijs. Het primair onderwijs is betrokken bij het voorgestelde project in de rol van mede-ontwikkelaar, klankbordgroep en 'proeftuin'. De basisscholen participeren op bestuurs- en leerkrachtniveau voor de betrokken groepen (groep 5, 6 en 7).

Het Domein Onderwijs en Opvoeding van de Hogeschool van Amsterdam leidt zo'n 6000 studenten op. Onder DOO vallen de PABO-opleiding en de daaraan gerelateerde UPvA-opleiding (universitaire PABO) en de opleiding Pedagogiek. Binnen de PABO is het werken in een grootstedelijke context een belangrijk profiel en studenten volgen stage in een grote variëteit aan scholen. Dit alles geeft de mogelijkheid om directe verbinding te maken tussen het onderzoek en het betreffende onderwijs. Vanuit het onderwijs zullen studenten en docenten participeren op de verschillende onderdelen van het onderzoek, zowel bij ontwikkeling, als uitvoer van de activiteiten en het effectonderzoek. Dit biedt extra mogelijkheden om te komen tot degelijk praktijkonderzoek en zorgt voor een grotere borging van de resultaten in de opleiding.

d. Succes- en faalfactoren voor het project: SWOT-analyse en voorgenomen maatregelen.

Succesfactor van het project zijn de verbinding tussen kennispartners met complementaire expertise en het inspelen op een actueel vraagstuk dat leeft bij basisscholen en aansluit op een landelijke overheidsagenda. Het brede netwerk van scholen biedt goede mogelijkheden voor een breed onderzoek met een interessante variatie in leerling- en schoolkenmerken. De inbedding van het project in basisscholen, opleidingen en kenniscentra, die al eerder met elkaar hebben samengewerkt, betekent dat veel partners elkaar ontmoeten en snel kennis kunnen uitwisselen.

Succesfactoren	Effect
<i>Kwaliteit: Expertise en binding van consortiumpartners als netwerk</i>	-Versterken kansen op goede mix tussen kennisontwikkeling, onderzoek, implementatie en disseminatie: hoogwaardige kennisproductie en valorisatie.
<i>Binding van praktijkgericht onderzoek met werkveld en onderwijs</i>	- Pabo docenten en studenten nemen deel aan onderzoek en implementatie anti-pestbeleid
<i>Motivatie van consortium</i> <i>De relevantie en actualiteit van het thema binnen het onderwijs, politiek en media.</i>	-Consortiumpartners en praktijkpartners zijn bereid eigen middelen in het project te stoppen. --Goede aangrijpingspunten in het onderwijs en bij andere partners voor samenwerking om methodische verdieping te leveren en voor implementatie van antipestbeleid.
<i>Kennisontwikkeling, kenniscirculatie en kennisvalorisatie vormen een sterk geheel samen met de maatschappelijke relevantie</i>	Maatschappelijk nuttig praktijkgericht onderzoek dat directe toepassing vindt in verbetering professioneel handelen in het onderwijs t.a.v. pesten
<i>Verbinding van de ontwikkelde kennis en materialen met Pabo-opleidingen en VeiligheidNL.</i>	Borging van de opgedane kennis en continuering van gebruik ontwikkelde materialen in de toekomst.
<i>Consortium is verbonden aan Europese SHE-Netwerk: Schools for Health in Europe.</i>	Biedt mogelijkheid om resultaten internationaal te verspreiden.

Daarnaast kent het project een aantal risico's, waarop we hebben voorgesorteerd. Dat wil zeggen dat we preventief een aantal maatregelen hebben getroffen om de kwetsbaarheid zoveel als mogelijk in te perken of te voorkomen.

Risico	Beheersmaatregel
--------	------------------

<i>Mogelijk vallen scholen af voor deelname</i>	Oversampling van (reserve-)controlescholen
<i>Deelname zou voor scholen lastig kunnen zijn omdat het extra activiteiten van ze vergt</i>	Scholen ontvangen een vergoeding voor de door hun gemaakte extra tijdsinvesteringen.
<i>Mogelijk gaan controlescholen extra activiteiten doen in het onderzoeksjaar omdat ze al gemotiveerd zijn om antipestbeleid uit te voeren.</i>	1)Controlescholen wordt aangeboden dat zij in het daarop volgende jaar alle anti-pestonderdelen gratis op hun school mogen uitvoeren. 2) in kaart brengen welke anti-pestactiviteiten op de (controle)scholen zijn uitgevoerd; en in de analyses betrekken.
<i>Materiaal is niet op tijd af voor Fase 2</i>	Ruime tijdsperiode voor ontwikkeling ingepland zodat materialen op tijd klaar kunnen zijn.

7. Bijlage Projectvoorstel

a. Toevoegen CV en publicatie overzicht betrokken hoofdonderzoeker. Toevoegen CV eerste aanspreekpunt vanuit Onderwijsorganisatie betrokken (hoofd)docent.

Prof. Dr. Ron Oostdam is hoogleraar-onderzoeksdirecteur van het kenniscentrum Onderwijs en Opvoeding van de Hogeschool van Amsterdam. Hij is daar tevens lector Maatwerk in leren en instructie. Daarnaast is hij als hoogleraar Onderwijsleerprocessen verbonden aan het Research Institute of Child Development and Education van de Universiteit van Amsterdam. In de afgelopen jaren is hij projectleider geweest van diverse grootschalige projecten waaronder 'afstemmend onderwijs voor hoogbegaafde leerlingen', 'preventie van gedragsproblemen', 'effectieve didactieken voor het technisch leesonderwijs' en het 'inzetten van ouders als educatieve en pedagogische partners'. Daarnaast is hij betrokken geweest bij verschillende internationale projecten, waaronder de ontwikkeling van het European System for Diagnostic Language Assessment (DIALANG) dat gebaseerd is op het Common European Framework of Reference for Language Learning. Hij participeert in nationale en internationale werkgemeenschappen, is reviewer voor (inter)nationale tijdschriften en verzorgt bijdragen aan conferenties in binnen- en buitenland. Was in 2004 medeorganisator van de 25th Stress and Anxiety Research Society Conference in Amsterdam (STAR) en had in 2009 zitting in het dagelijks organiserend comité van de 13th biennial conference for Research on Learning and Instruction van de European Association for Research on Learning and Instruction (EARLI). Is (mede)auteur van een groot aantal nationale en internationale artikelen, boeken en boekbijdragen.

Publicaties (selectie recent):

- Koerhuis, M., & Oostdam, R. (2014). Ongewenst gedrag van vmbo-leerlingen en hun behoefte aan autonomie, competentie en sociale relaties. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, 53, 117-131.
- Haster, M., Oostdam, R., & Pol, P. (2014, accept). Language development and conduct problems; Social context in classroom matters. *Developmental Psychology*.
- Oostdam, R., Blok, H., & Boendermaker, C. (2014). Effects of individualised and small-group guided oral reading interventions on reading skills and reading attitude of poor readers in grades 2-4. *Research Papers in Education* (DOI 10.1080/02671522.2014.953195)
- Van Steensel, R., Oostdam, R., Gelderen, A. van, & Schooten, E. van (2014, accept). The predictive value of word decoding, vocabulary knowledge, and metacognitive knowledge for low achieving adolescents' reading comprehension: Interactions with age and L1/L2 status. *Journal of Research in Reading*.
- Oostdam, R., & De Vries, P. (2014). *Samen werken aan leren en opvoeden; Basisboek over ouders en school*. Bussum: Coutinho.

- Steensel, R., R. Oostdam, & A. van Gelderen (2013). Assessing reading comprehension in adolescent low achievers: Subskills identification and task specificity. *Language Testing*, 30 (1), 3-21.
- Oostdam, R., & E. Hooge (2013). Making the difference with active parenting; forming educational partnerships between parents and schools. *European Journal of Psychology of Education*, 28, 337-351.

Prof. dr. Ruben Fukkink is lector Urban Education aan de Hogeschool van Amsterdam en tevens bijzonder hoogleraar Kinderopvang en educatieve voorzieningen aan de Universiteit van Amsterdam. Hij heeft national en internationaal gepubliceerd over onderwijskundige en pedagogische onderwerpen. Op dit moment is hij voorzitter van de pedagogische onderzoeksschool Institute for the Study of Education and Human Development (ISED). Hij heeft gepubliceerd over de pedagogische kwaliteit van voor- en vroegschoolse voorzieningen, training en opleiding van professionals in tijdschriften op het terrein van de pedagogiek en 'teacher education'. Ook heeft hij ervaring met de vertaling van wetenschappelijk onderzoek naar praktisch bruikbare instrumenten voor de praktijk (bijvoorbeeld in de vorm van een kwaliteitsmonitor, een verbetermeter en pedagogisch kader). Vanuit zijn lectoraat houdt hij zich bezig met de opleiding van pedagogen en leerkrachten voor het werken in een grootstedelijke context.

Publicaties (selectie)

- Fukkink, R.G., & Hermanns, J.M.A. (2009). Children's experiences with chat support and telephone support. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 50(6), 759-766.
- Schreuder, L., Hoex, J., Boogaard, M., & Fukkink, R. (2010). *Pedagogisch kader kindercentra 4-13 jaar.; Springplank naar een gefundeerde aanpak in de buitenschoolse opvang*. Amsterdam: Reed.
- Fukkink, R.G., & Tavecchio, L.W.C. (2010). Effects of Video Interaction Guidance on early childhood teachers. *Teaching and Teacher Education*, 26, 1652-1659.
- Fukkink, R.G., Trienekens, N, & Kramer, L.J.C. (2011). Video feedback in education and training: Putting learning in the picture. *Educational Psychology Review*, 23, 45-63. DOI 10.1007/s10648-010-9144-5.
- Fukkink, R.G. (2011). Kwaliteit en uitkomsten van 'online' ondersteuning van jongeren. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, 50, 312-320.
- Fukkink, R.G. (2012). Peer counseling behaviors. In Z. Yan (Ed.), *International Encyclopedia of Cyber Behavior* (pp. 714-716). Hershey, PA: IGI Global, DOI: 10.4018/978-1-4666-0315-8.
- Ploeger, S., & Fukkink, R. (2013). Interprofessionele samenwerking tussen kinderopvang en onderwijs in vier Europese steden. *Pedagogiek*, 33(3), 209-226.
- Fukkink, R. (2014). *Werken aan pedagogische kwaliteit* (oratie). Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Fukkink, R. (te verschijnen, februari 2015). *Van startbekwaam naar stadsbekwaam* (lectorale rede). Amsterdam: Hogeschool van Amsterdam.

Dr. Minne Fekkes is sociaal psycholoog en werkt als onderzoeker en projectleider sinds 1994 bij TNO Child Health te Leiden. Hij is gepromoveerd op onderzoek naar de effecten van anti-pestbeleid op basisscholen en heeft verscheidene wetenschappelijke publicaties op het gebied van pesten geschreven. De afgelopen drie jaar was hij als projectleider betrokken bij de ontwikkeling van de JGZ-Richtlijn Pesten. Zijn expertise ligt naast het onderwerp pesten ook op het gebied van evaluaties van interventies op scholen. Hij was onder andere als onderzoeker betrokken bij de evaluaties van het PAD programma, en Levensvaardigheden. Veder is hij betrokken bij verschillende onderzoeken op het gebied van signalering van kindermishandeling,

uithuisplaatsingen bij Jeugdzorg, en de ontwikkeling schoolprogramma's voor het bevorderen van 'mental health'. Hij is betrokken bij het SHE-Network, Schools for Health in Europe.

Publicaties:

- Fekkes, M. (2005) *Bullying among elementary school children*. Leiden: Universiteit Leiden (proefschrift).
- Fekkes, M., Pijpers, F.I.M., Fredriks, A.M., Vogels, T. & Verloove-Vanhorick, S.P. (2006) Do bullied children get ill, or do ill children get bullied? A prospective cohort study on the relationship between bullying and health-related symptoms. *Pediatrics*, 117(5):1568-74.
- Fekkes, M., Pijpers, F. & Verloove-Vanhorick, S. (2005). Bullying: who does what, when and where? Involvement of children, teachers and parents in bullying behavior. *Health Education Research*, 1, 81-91.
- Fekkes M, Pijpers F.I.M. & Verloove-Vanhorick S.P. (2006) Effects of antibullying school program on bullying and health complaints. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 160(6):638-44.
- Fekkes, M., Pijpers, F.I.M. & Verloove-Vanhorick, S.P. (2004), Bullying behavior and associations with psychosomatic complaints and depression in victims. *Journal of Pediatrics*, 144:17-22.
- Fekkes, M, van Gameren-Oosterom, H.B.M., Rosenbrand, K., de Beer, H.J.A. & Kamphuis, M. (2014) *JGZ Richtlijn Pesten*. NCJ, Utrecht.

b. Prestatie-indicatoren RAAK-PRO

Prestatie-indicatoren		
Omschrijving	aanvang	afloop
Beroepspraktijk (voor alle regelingen):		
Het aantal publieke organisaties dat actief deelneemt	30	60
Het aantal overige semi-publieke en private instellingen dat actief deelneemt in het project	5	8
Het aantal professionals werkzaam bij publieke instellingen dat actief deelneemt in het project	96	350
Aantal mkb-bedrijven dat actief deelneemt	nvt	nvt

Onderwijs (voor alle regelingen):		
Het aantal docenten dat bij het project betrokken is	6	40
Het aantal studenten dat bij het project betrokken is	40	100

Praktijkgericht onderzoek (voor alle regelingen):		
Aantal onderzoeksgroepen van projectpartners (buiten de eigen hogeschool om) met actieve deelname van onderzoekers/ medewerkers/studenten in het project	5	5
Aantal betrokken lectoren (binnen de eigen hogeschool)	2	5
Aantal betrokken lectoren (werkend bij een van de		
Aantal betrokken onderzoekers (binnen eigen hogeschool)	4	10

Duurzame samenwerking		
Aantal samenwerkingsrelaties op dit onderwerp (nationaal en internationaal)	8	20

Cofinanciering (voor alle regelingen)		
Bedrag (cash + in kind) dat door hogescholen beschikbaar wordt gesteld voor de uitvoering van het project bovenop de RAAK subsidiebijdrage	153 816,-	
Bedrag (cash + in kind) dat door externe partners beschikbaar wordt gesteld voor de uitvoering van het project bovenop de RAAK subsidiebijdrage	120 174,-	

Referenties

Atlas, R. & Pepler, D. (1998). Observations of bullying in the classroom. *Journal of Educational Research*, 92, 86-99.

- Baar, P. (2012). *Peer aggression and victimization in Dutch elementary schools and sports clubs: Prevalence, stability, and approach across different contexts*. Utrecht: Universiteit Utrecht (proefschrift).
- Besten, den, R., voorzitter PO-raad & Rosenmöller, P., voorzitter VO-raad (2014). *Actieplan sociale veiligheid op school*. Utrecht: PO-Raad, VO-Raad.
- Broerse, A, Gameren-Oosterom, H & Fekkes, M. (2013) *Resultaten Praktijktest JGZ Richtlijn Pesten*, TNO/CH 2013 R11035.
- Dekker, S., Staatssecretaris (2013). Kamerbrief over de aanpak van pesten in het onderwijs. *Rijksoverheid*, 1-3.
- Dekker, S., Staatssecretaris (2014). Kamerbrief over de voortgang plan van aanpak tegen pesten. *Rijksoverheid*, 1-8.
- Dekker, S., Staatssecretaris, & Dullaert, M., Kinderombudsman (2013). Plan van aanpak tegen pesten. *Rapport Rijksoverheid*, 1-8.
- Espelage, D., Anderman, E., Brown, V., Jones, A., Lynne Lane, K., McMahon, S., e.a. (2013). Understanding and preventing violence directed against teachers. *American Psychologist*, 68, 75-87.
- Farrington, D. & Tofi, M. (2010). School-based programs to reduce bullying and victimization. *Campbell Systematic Reviews*, 6.
- Fekkes, M. (2005) *Bullying among elementary school children*. Leiden: Universiteit Leiden (proefschrift).
- Fekkes, M., Pijpers, F. & Verloove-Vanhorick, S. (2005). Bullying: who does what, when and where? Involvement of children, teachers and parents in bullying behavior. *Health Education Research*, 1, 81-91.
- Fekkes, M., Pijpers, F., Frederiks, A., Vogels, T. & Verloove-Vanhorick, S. (2006). Do bullied children get ill, or do ill children get bullied? A prospective cohort study on the relationship between bullying and health-related symptoms.
- Fleuren M.A.H., Wiefferink, C.H., & Paulussen T.G.W. (2004). Determinants of innovation within health care organizations: Literature review and Delphi-study. *International Journal for Quality in Health Care*, 16, 107-123.
- Gaikhorst, L. (2014). *Supporting beginning teachers in urban environments*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam (proefschrift).
- Goossens, F.A., Olthof, T. & Dekker, P.H. (2006). New participant Role Scales: comparison between various criteria for assigning roles and indications for their validity. *Aggressive Behavior*, 32, 343-357.
- Van Hattum, M. (1997). *Pesten. Een onderzoek naar de beleving, visie en handelen van leraren en leerlingen*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Huitsing, G., & Veenstra, R. (2012). Het KiVa-antipestprogramma: de cruciale rol van de groep. In: Goossens, F., Vermande, M., & Van der Meulen, M. (Eds.), *Pesten op school* (pp. 152-159). Amsterdam: Boom.
- Huitsing, G.E. (2014) *A social network perspective on bullying*. Groningen: Universiteit van Groningen (proefschrift).
- Kroesbergen HT, De Wit CAM, Stijnen TH. (1996). Detection of depressive complaints in children. *Eur J Public Health*.1996;6 :29– 34
- Nishina, A., & Juvonen, J. (2005). Daily reports of witnessing and experiencing peer harassment in middle school. *Child Development*, 76, 435-450.
- Olweus, D. (1993). *Bullying at school: what we know and what we can do*. Malden, M.A.: Blackwell.
- Roede & Felix, (2014)
- Rooijen-Mutsaers, K. & Udo, N. (2013). Wat werkt tegen pesten? *Nederlands Jeugdinstuut (www.nji.nl)*, 1- 25.
- Salmivalli, C., Lagerspetz, K., Björkqvist, K., Österman, K. & Kaukiaine, A. (1996). Bullying as a group process: Participant roles and their relations to social status within the group. *Aggressive Behavior*, 22(1), 1-15.

- Salmivalli, C. (2010). Bullying and the peer group. A review. *Aggression and Violent Behavior, 15*, 112-120.
- Slagter, S., Voorzitter VO-raad & Besten, den, R., Voorzitter PO-raad (2013). Brief PO- en VO-raad aan Tweede kamer.
- Tolsma, J., Deurzen, I. van, Stark, T.H., & R. Veenstra (2013). Who is bullying whom in ethnically diverse primary schools? Exploring links between bullying, ethnicity, and ethnic diversity in Dutch primary schools. *Social Networks, 35 (1)*, 51-61.
- VeiligheidNL (2014). *Gegevens leerkrachten vragenlijst*. VeiligheidNL, Amsterdam, 2014.
- Vervoort, M. Scholte, R. & Overbeek, G. (2010). Bullying and Victimization Among Adolescents: The Role of Ethnicity and Ethnic Composition of School Class. *Journal of Youth and Adolescence, 39 (1)*, 1-11.